

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ ВИСОКОГІР'Я ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 72.01:001.891]:624.035.2(4-11+4-191.2)“18/19”

Кузюра-Сметана О. В. Типологія поліфункціональних комплексів високогір'я Центрально-Східної Європи кінця ХІХ — першої половини ХХ сторіччя в контексті розвитку наукових досліджень. Стаття присвячена дослідженню розвитку типології поліфункціональних комплексів високогір'я в Центрально-Східній Європі кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. та формуванню власного варіанта їх поділу відповідно до ключових морфологічних ознак. Проаналізовано й порівняно як дослідження тогочасних архітекторів та науковців, так і праці в цьому напрямку, виконані протягом останніх десятиліть. Оцінено розвиток думки з приводу формування окремих груп високогірних об'єктів та способу виділення їх характеристик. У процесі дослідження було не лише висвітлено розвиток типології в історичному контексті, а й закладено належну основу для подальших наукових робіт в охопленій сфері. Поліфункціональні комплекси високогір'я розглянуто як відокремлене цілісне явище в архітектурі. Методом структурного аналізу виділено найважливіші характеристики, що лягли в основу родових ознак. Сформовано типологію поліфункціональних комплексів високогір'я відповідно до виявлених морфологічних ознак, і охарактеризовано вказані типологічні групи.

Ключові слова: високогір'я, притулок, типологія, дизайн, будівництво, проектування, архітектура.

Kuzyura-Smetana O. V. Typology of polyfunctional complexes of high-mountain areas in the Central and Eastern Europe of the end of XIX — the first half of XX century in the context of the development of scientific research. The article is devoted to the study of the development of typology of polyfunctional complexes of high-mountain areas in Central and Eastern Europe of the end of XIX — the first half of XX century and the formation of its own variant of their division according to key morphological features. The research of development of key characteristics systematization will enable to form their typological range on the proper level. The value of work lies in expansion of methods of complex research of formation principles of polyfunctional complexes of high-mountain region and in systemic supplement of history of their design in the Central and Eastern Europe. Results of the research will acquire a significant practical implementation whilst conducting of conservation, restoration and as well as so during the reconstruction of lost objects.

Ключевые слова: высокогорье, приток, типология, дизайн, проектирование, строительство, архитектура.

Kuzyura-Smetana O. Typology of polyfunctional complexes in high-mountain areas in the Central and Eastern Europe in the end of XIX — the first half of XX centuries in the context of the development of scientific research.

Background. The phenomenon of formation of polyfunctional complexes in high-mountain region has gained practical experience since the last century but its theoretical consideration in the whole is absent. High-mountain complexes have become an integrated element and part of history of the Eastern Carpathians and their steep development has driven the need for pointing out into a separate type for its thorough study in its frameworks. But similar objects have not been examined as a separate entire phenomenon. Nowadays a range of gender features according to which their typology could be conducted has not been outlined on the proper scientific level. Architectural typology aims at systematization of the main principles of formation of house types, taking into account complex of their main characteristics.

Its conducting afterwards helps to determine that time norms of projecting and their parameters, to define functional connection of premises, their structure and size. Results of the research aim not only to reveal the development of typology in historical context but also to lay the foundation for future scientific works in this sphere. The research of development of key characteristics systematization will enable to form their typological range on the proper level. The value of work lies in expansion of methods of complex research of formation principles of polyfunctional complexes of high-mountain region and in systemic supplement of history of their design in the Central and Eastern Europe. Results of the research will acquire a significant practical implementation whilst conducting of conservation, restoration and as well as so during the reconstruction of lost objects.

Objectives. The aim of our research is to elucidate the development of approaches to the problem of typology of polyfunctional complexes of high-mountain areas in the Central and Eastern Europe in the end of XIX — the first half of XX centuries and our own variant of their division according to the key morphological features.

Methods. The methodological foundation of the research is a complex approach. Accordingly, the basic methods are: method of historical analysis; comparative method; structural-typological analysis; scientific synthesis. Inductive and deductive methods enabled on the ground of information about specific objects and certain facts to summarize general tendencies of development of design of polyfunctional complexes of high-mountain region and to define their key characteristics.

Results. Some of the first documented objects which provided a night's lodging in the researched region were located in the Tatras and date back to the end of the XVII century. Their development in the ensuing two hundred years was going on spontaneously. Systemic approach as such in the sphere of high-mountain projecting and building began to emerge with the development of organized tourism and rapid growth of the need for temporary residence in the mountains. The first recorded attempts of formation of shelter typology were made in the process of conducting of building contests. Divisions into shelters as such and hidey-holes may be traced in the reports of preparatory works for such contests conducted by the Union of Polish architects in the 30's. One can distinguish wooden and stone buildings among them. Polish engineer and architect Wacław Wecker treated such approach critically. In his publications the author emphasized that at a given stage any theoretical division into classes, types or categories would not have any practical value and would restrict future project works. Similar discussions left attempts of typologies of high-mountain complexes only in theory. After their mass destructions during the World War II the given issue was postponed for a long time. Restrospective researches of contemporaries include attempts of divisions of only certain objects. Thus, in the process of the research we outlined a range of morphological features which enable us to multifacely conduct the typology of polyfunctional complexes of high-mountain region. Their typological peculiarities consist of common characteristics which are stably spread in a specific chronological interval. A range of common features is pre-conditioned by spiritual and aesthetic, functional needs of society and restricted by its technological and material possibilities. We conducted the typology concentrating on such morphological features as function and material. Due to the fact that the research is of a restrospective character, we do not aim at creation of samples and patterns which afterwards would be used in a project activity. The given list of building types is to make the convenient orientation in basic characteristics of high-mountain complexes possible in the process of given and future researches. Study of polyfunctional complexes of high-mountain region in the Central and Eastern Europe, particularly in Ukraine in the end of XIX — in the first half of XX centuries, their key characteristics with changes

in time dynamics enabled us to determine the list of functions of these objects and basic constructive materials.

Conclusions. In order to be studied thoroughly, polyfunctional complexes of high-mountain region were examined as a separate integral phenomenon. In the research we elucidated and analyzed development of approaches to the problems of typology of high-mountain architecture in the Central and Eastern Europe in the end of XIX — in the first half of XX century. We took into consideration researches of architects and scientist of that time as well as works in this field carried out during last decades what enabled us to evaluate the train of thought development regarding the pointing out of certain groups of such complexes and the way of elucidating of their characteristics. Due to the fact that any of analyzed researches did not sufficiently enveloped the list of objects taken by us, we make a conclusion that on the proper scientific level a range of gender features, according to which their typology could be conducted, was not distinguished.

Having carried out the analysis of morphological features, we elucidated our own variant of the typology of polyfunctional complexes of high-mountain region. The prospects of the specific work lie in the availability of a large number of not yet studied archival primary sources of the beginning of XX century connected with the objects of our research what may lay the foundation for expansion of the given typology in future. Results of conducted analysis make systematic study of objects possible in the given and future researches. They can become a significant element of history of design and projecting of polyfunctional complexes of high-mountain region and of architecture in the whole.

Keywords: highlands, shelter, typology, design, construction, design, architecture.

Постановка проблеми. Протягом останнього століття явище формування поліфункціональних комплексів у високогірних місцевостях набуло практичного досвіду, але відсутнє теоретичне його осмислення в цілому. Високогірні комплекси стали інтегрованим елементом та частиною історії Східних Карпат, а їх стрімкий розвиток викликав потребу виділення в окремий вид для детального вивчення в його межах. Та схожі об'єкти досі не розглядалися як відокремлене цілісне явище, відповідно не було проведено їх організацію в систему. Архітектурна типологія має на меті систематизацію основних принципів формування типів будинків, урахування комплекс їх основних характеристик. Її проведення в подальшому допомагає встановити тогочасні норми проектування та їх параметри, визначити функціональний зв'язок приміщень, їх склад та розмір.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Результати дослідження мають на меті не лише розкрити нам розвиток типології в історичному контексті, а й закладуть належну основу подальших наукових робіт у даній сфері. Дослідження розвитку систематизації ключових характеристик даних об'єктів дозволить на належному рівні сформувати їх типологічний ряд. Цінність роботи полягає у розширенні методів комплексного дослідження принципів формування поліфункціональних комплексів високогір'я та у системному доповненні історії їх дизайну в Центрально-Східній Європі. Вагомого практичного втілення результати дослідження набудуть при проведенні консервації, реставрації, а також при реконструкції втрачених об'єктів.

Актуальність теми. Систематизація типологічних особливостей архітектурної спадщини розвиває професійне ставлення до української

високогірної архітектури в цілому, формує її як самодостатнє явище. Відсутні не лише комплексні професійні дослідження поліфункціональних комплексів високогір'я в Україні, а й офіційний перелік і документація. Системне вивчення цих об'єктів у даному дослідженні провокує необхідність формування їх у типологічні групи. На сьогоднішній день на належному науковому рівні не був виділений ряд родових ознак, за якими можна було би провести їх типологію, що підкреслює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Питанням вивчення окремих типів поліфункціональних комплексів високогір'я займаються Я. З. Карашецький та Ю. А. Рочняк. У їх останніх публікаціях простежується поділ високогірних споруд на конкретні групи [2]. Я. З. Карашецький проводить типологію в межах однієї з них у статті «Архітектура гірських туристичних притулків» [1]. Реконструкцією картини розвитку туристичної гірської архітектури Центрально-Східної Європи, зокрема Східних Карпат, займається Януш Конечняк [6]. Українську частину Карпат як поле дослідження виділяє для себе Ришард Богдзевіч у роботі «Гірські притулки від Бескиду Шльонського до Чорногори в 1874–1945 роках» [5]. Ряд досліджень присвячений історії карпатської України у складі Австро-Угорщини, Польщі та Чехословаччини, розвитку її рекреаційного потенціалу. У таких публікаціях трапляються окремі згадки про гірську архітектуру та умовний її поділ на групи за певними характеристиками [3]. Детальним розглядом понять, застосованих до гірської архітектури, займаються Зоф'я Радваньська-Париська та Вітольд Генрик Париський [8]. Підходи до типології високогірних притулків 30-х років ХХ ст. прослідковуються у тогочасних професійних виданнях, зокрема у звітах з архітектурних конкурсів [4; 7; 9]. Додатковими джерелами інформації є також приватні архіви та документальний матеріал із експедицій. Незважаючи на наявність досліджень, що висвітлюють ряд характеристик поокремлених поліфункціональних комплексів високогір'я, не виокремлено такі, котрі дозволяють реалізувати їх комплексну систематизацію. Жодна з робіт не є націленою на виділення родових ознак для проведення типології в такому масштабі, що дозволив би структурувати усі досліджувані нами об'єкти.

Мета статті. У дослідженні ставимо за цілю висвітлення розвитку підходів до проблеми типології поліфункціональних комплексів високогір'я в Центрально-Східній Європі кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. та власного варіанта їх поділу відповідно до ключових морфологічних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Одні з перших задокументованих об'єктів, що

забезпечували ночівлю в досліджуваному регіоні, знаходились у Татрах і датовані кінцем XVII ст. Такі споруди мали доволі примітивний характер і найчастіше мали форму укриття. Вони прилягали до скель чи гірських схилів. Умовно їх можна було поділити за використаним матеріалом на дерев'яні та кам'яні. Розвиток схожих об'єктів протягом наступних двохсот років відбувався стихійно [6].

Системний підхід як такий у сфері високогірного проектування та будівництва почав з'являтися із розвитком організованого туризму і стрімкого росту потреби в тимчасовому проживанні в горах. Перші фіксовані спроби формування типології притулків простежувались у 1920–1930-х роках і здійснювались у процесі проведення конкурсів на їх будівництво. Тоді ж прослідковувалась тенденція до кристалізації універсального типу притулку. Для прикладу, у звіті з підготовчих робіт до 50-го конкурсу Спілки польських архітекторів на типи гірських та каякових притулків уже чітко прослідковується тогочасний підхід до поділу їх на групи. Перш за все, гірські притулки розглядались на рівні з іншими місцями тимчасового відпочинку. Визначався поділ на притулки як такі та укриття. Особливо розглядались гірські притулки дерев'яні з кам'яним підмурівком та повністю кам'яні. Надалі всі вони поділялись на такі, що мали вхід з півночі та з півдня. Таким чином, існувало чотири типи притулків, що позначались послідовною нумерацією. Укриття розглядались більш узагальнено. Серед них виділялись два типи: дерев'яні та кам'яні будівлі. Такий поділ, в основному, відбувався, спираючись лише на тип конструкції. Розміри та деталі функціонального призначення вважались другорядними. Для всіх притулків умовою конкурсу передбачалась місткість до 50-ти осіб із можливістю розбудови до 80-ти нічліжних місць, укриття мали вмістити до 20-ти осіб [4; 7].

Критично до такого підходу ставився польський інженер та архітектор Вацлав Векер. Автор підкреслював, що на даному етапі будь-який теоретичний поділ на класи, типи чи категорії не матиме практичної цінності й обмежуватиме майбутні проектні роботи. В одній зі своїх публікацій на прикладі конкурсу на типи притулків, оголошеного відділом туризму міністерства комунікації, архітектор зазначав, що справді на зрівнала необхідність створення єдиної системи вимог до їх будівництва. Це було аргументовано складністю формування доцільних конкурсних критеріїв без уніфікованої системи характеристик таких будівель. Та при цьому автором критикувалась застосована типологія відносно планування та конструктивної схеми. Підкреслювалось, що в типології притулків як родової ознаки не можна виокремлювати розташування входу чи вікон, оскільки вона не є незалежною і тісно пов'язана з орієнтацією будівлі відносно рельєфу. Сумнівним вважався також поділ за основним конструктивним матеріалом, бо часто у схожих конкурсах окремо розглядались

дерев'яні та кам'яні конструкції. У результаті на конкурс поступали проекти мішаного типу й процес відбору набував спірного характеру. Як доцільнішу характеристику Вацлав Векер виділяв положення притулку чи тип рельєфу, де він розташовується. Та у будь-якому випадку чітка грань між утвореними групами будівель затиралась. Автор доходить до висновку, що будь-яка спроба теоретичної типології назавжди б і залишилась у сфері теорії, оскільки утворена таким чином система груп притулків суттєво перевищувала б їх реальну кількість. Іще більш недоцільними, та й шкідливими архітектор вважав роботи, що мали на меті теоретичне обґрунтування створення готових типів-взірців. Шкідливість таких праць вбачалась у потенційній їх практичній апробації, коли такі шаблонні взірці були би поміщені в реальне середовище зі змінними параметрами. Автор остерігав перед обмеженням проектної думки, вбогими творчими рішеннями. Варто зазначити, що ідеї створення системи готових типів гірських притулків усе ж не були реалізовані, а результати схожих конкурсів не дозволили створити так бажаної в той час колекції шаблонів [4; 9].

Схожі суперечки залишили спроби типології високогірних комплексів лише в теорії. Після масових знишень їх у роки Другої світової війни, дане питання також відклалося на довготривалий час, особливо в Україні.

Ретроспективні дослідження сучасників включають у себе спроби поділу лише окремих об'єктів. У наукових роботах Я. З. Карашецького та Ю. А. Рочняка проводиться дослідження архітектури споруд високогір'я, тенденції їх розвитку, базові композиційні риси. Матеріал охоплює широкий перелік високогірних споруд, у тому числі знаки, кордонні та військові маркування, науково-дослідні станції, обсерваторії, канатні дороги, їх станції та комплекси, готелі, притулки, спостережні об'єкти тощо. Їх, власне, автори позиціонують як типи будівель і споруд на гірських вершинах. Згадуються віднесені окремо інженерні споруди, такі як лінії електропередач, ретрансляційні станції, та на них увага не зупиняється. Окрім функціонального призначення, у публікаціях не виділено більше ознак, за якими можна було би групувати дані об'єкти. Самі автори зазначають, що досліджувані архітектурні будівлі та споруди на вершинах гір не формують вираженої типологічної групи, оскільки є функціонально розрізненими. В окремій публікації Я. З. Карашецький приділяє увагу високогірним притулкам і ставить за мету поділ цих будівель на декілька типів за різними родовими ознаками. Відокремлено поняття гірського притулку туристичного як підвиду притулку туристичного. Перед цим автор приділяє увагу чіткому відмежуванню притулку як самостійного явища. Для того проаналізовано іншомовні відповідники та виділено ряд ознак, що розділяють дане поняття з наближеними, наприклад із туристичною базою. Відмінності між туристичними притулками автор

шукає, спираючись на їх розміщення відносно рельєфу, місткість, набір послуг чи рівень комфорту. Також зазначено, що за основу для проведення типології взято виокремлені ознаки альпійських туристичних притулків [2].

Таким чином, Я. З. Карашецький виділяє базові типи туристичних притулків, серед них — тип «будинок» або ж «схоронисько», тип «бівак-коробка», тип «захисток». Перший тип надалі розділено на притулки з обслуговуванням, що можуть вміщати до 200 осіб, з персоналом, кухнею та всіма інженерними комунікаціями — та без обслуговування, що вміщують до 50-ти осіб і, в основному, складаються зі спальних приміщень. Як «бівак-коробку» автор розглядає контейнер, що вміщає до 10-ти осіб, без інженерного обладнання. Тип «захисток» детально не розкривається. Необхідно звернути увагу на те, що часові рамки дослідження сягають сучасності, тому при аналізі типу будівництва Я. З. Карашецький та Ю. А. Рочняк посилаються і на здобутки розвитку архітектури радянського та українського періодів [1; 2].

В. М. Клапчук у дослідженні історії рекреаційного потенціалу Прикарпаття окрему увагу також приділяє притулкам. Автор розглядав їх як окрему складову туристичної галузі і виділяв кілька їх типів. Спершу їх розподіл проводився за формою утримання. Відповідно виділялись притулки, що були в користуванні приватних власників та орендарів. Поділ за місткістю виглядав досить умовно. Великими вважались притулки, що забезпечували більше 100 нічліжних місць і мали у своєму складі заклади харчування; середніми — ті, що вміщали 20–50 осіб; малими притулками вважались такі, що могли забезпечити менше 20-ти нічліжних місць. Такий підхід до виділення характерних ознак для поділу можна обґрунтувати характером дослідження. При переліку високогірних будівель автор строго не розмежував поняття притулку, пансіону чи мисливського будинку, ключові характеристики не виділялись [3].

Януш Конечняк частково розкрив дану проблематику у своєму дослідженні, присвяченому історії розвитку гірської архітектури Татр. У процесі формування історіографічного огляду об'єктів автор звернувся до методу їх маркування за станом та формою догляду. Основна маса матеріалу згрупована відповідно до територіальної приналежності будівель і споруд, вони були винесені на картографічні схеми. Застосовані на них маркування дозволяють комплексно оцінити процес розвитку високогірних об'єктів конкретного регіону та висвітлюють їх актуальний стан. У цілому, до об'єктів свого дослідження Януш Конечняк застосовує формулювання «притулки», хоча висвітлюється історія будівель різноманітного призначення. В основі даного аналізу закладено поділ на альпани, укриття та притулки нерозвинені без активного догляду, притулки та інші об'єкти розвинені з організованою формою догляду та на альпани, притулки плановані, проєктовані, будівництво яких не було реалізоване. Серед будівель виділено також шалаші, колиби, готелі, туристичні

селища, пансіони, літні будинки, високогірні лижно-туристичні станції, літні будинки, мисливські будинки, хати, астрономічні обсерваторії та ряд об'єктів з невизначеними функціями. Та увага на їх цільовому призначенні акцентувалась лише в історичному контексті їх створення чи розвитку, автор не вдавався до типології за цією ознакою. Також при детальному розгляді окремих будівель зверталась увага на базові конструктивні матеріали, та даний факт не використовувався як привід для виділення груп [6].

Зоф'я Радваньська-Париська та Вітольд Генрик Париський вдаються до детального розгляду гірської архітектури з точки зору її функції. Дослідники проводять чітку грань між видами таких будівель, спираючись на окремі нюанси у їх використанні, таким чином спростовуючи неточності, що зустрічаються в путівниках, окремих наукових працях та краєзнавчо-туристичній літературі. Внеском даного дослідження є детальний опис цільового призначення споруд у гірській місцевості і його зміна у часовій динаміці. Використана авторами термінологія тісно прив'язана до регіональних особливостей: при розгляді певного виду будівлі надаються варіанти її локальних назв із розкриттям походження. Тут зустрічаються такі формулювання як колиба, бацувка, ізбіца, окул, колиба з ятою та інші. Та у великі групи об'єкти не сформовані, на родових ознаках, що могли б лягти в основу типології, не акцентовано [8].

Окремі форми поділу високогірних притулків досліджуються в матеріалах з експедицій Юрія Гудими. Автор сформував документальний матеріал, що дозволяє відтворити повний перелік притулків окремих регіонів українських Карпат. Приватний архів Юрія Гудими має загальний поділ за актуальним станом будівель, окремо висвітлюються збережені та частково збережені об'єкти, до іншої групи віднесено неіснуючі вже будинки. Дослідник не вдається до наміреної типології високогірних притулків та при описі кожної будівлі дотримується чіткої схеми оцінки їх параметрів. Як першочергову ознаку виділено призначення. Відповідно, виокремлено туристичні притулки, мисливські будинки та притулки для лісівників. При тому цільове призначення не розмежовувалося чітко, оскільки функції будівель часто змінювались протягом їх існування. Увага приділяється конструктивним характеристикам, таким як наявність фундаменту і його тип, наявність мансарди, габарити будівлі, тип перекриття, кількість кімнат, наявність печі тощо. Також автор вдається до виділення ряду характеристик, що складають рівень умов проживання. Серед них — наявність посуду, стола, лав, місткість лежаків та ін. Окрім стислої історії, до такого опису Юрій Гудима додає власну оцінку стану та першочергових потреб у ремонтних роботах притулків. Власне, аналіз так сформованого архіву дозволяє нам об'єктивно розглянути потребу виділення певних родових ознак для формування високогірних об'єктів у групи.

Із розглянутих досліджень можемо зробити висновки про ряд проблем, із якими стикнулись попередники. Бачимо, що повноцінну типологічну схему можливо сформувати, лише відмовившись від урахування ряду характеристик або ж суттєво звуживши перелік досліджуваних об'єктів. Нам у досягненні конкретного результату допомагають звужені часові та територіальні рамки. Чіткості результатів дослідження також намагаємось досягти через аналіз структурних частин явищ у науковій системі та їх порівняння. Ми зосереджуємось безпосередньо на формуванні типу об'єкта, не беремо до уваги встановлення зв'язків між класами чи висвітлення форм підпорядкованості. Типологічні особливості поліфункціональних комплексів високогір'я складаються зі спільних характеристик, стабільно поширених у конкретному хронологічному інтервалі. Ряд спільних ознак зумовлений духовно-естетичними, функціональними потребами суспільства й обмежений його технологічними та матеріальними можливостями.

У ході дослідження нами було виведено ряд морфологічних ознак, що дозволяють комплексно провести типологію поліфункціональних комплексів високогір'я. Під час морфологічного аналізу ми виділяли їх ключові характеристики та атрибути. Увага приділялась тому, щоб дані характеристики не були взаємозалежними.

У дизайні й архітектурі базовий поділ будівель на групи прийнято проводити відповідно до їх цільового призначення та функціонального навантаження, конструктивних і технологічних особливостей, в тому числі використовуваних матеріалів та розміру чи поверховості. У даному дослідженні ми прийняли рішення відкинути ряд характеристик, таких як місткість чи планувальна схема, оскільки на базі більшого переліку характеристик ми б отримали багатовимірну таблицю з можливих комбінацій розглянутих атрибутів. Такі методи дозволяють помітити нові зв'язки і приводять до оригінальних ідей, та це доцільно при потенційних проектних роботах, а ми на даному етапі не ставимо собі цього за мету. При тому така характеристика, як місткість, безпосередньо пов'язана з цільовим призначенням об'єкта, а оскільки ці ознаки в багатьох випадках є взаємозалежними, це виключало би можливість морфологічного аналізу.

Таким чином, ми зупинились на проведенні типології за такими морфологічними ознаками, як функція та матеріал. Оскільки дослідження має ретроспективний характер, ми не маємо на меті створення взірців чи шаблонів, що мали б унаслідуватись у проектній діяльності. Даний перелік типів будівель має уможливити зручну орієнтацію у базових характеристиках високогірних комплексів в ході даного та майбутніх досліджень. Вивчення поліфункціональних комплексів високогір'я в Центрально-Східній Європі, зокрема в Україні кінця XIX — першої половини XX ст., їх ключових характеристик зі змінами у часовій динаміці дозволило нам визначитись із

переліком функцій таких об'єктів. Таким чином, за цільовим призначенням ми поділяємо їх на наступні типи:

Укриття — примітивна споруда, базовою функцією якої є захист при раптовому погіршенні погоди, не призначена для довготривалого перебування. Часом укриття мали нічліжне місце та відведене місце для вогнища.

Притулок туристичний — об'єкт готельного типу, розташований поза межами населених пунктів при туристичних маршрутах, здатний забезпечити мінімальний ряд послуг, пов'язаних із тимчасовим проживанням, має на меті задовольнити потреби обслуговування туристичного руху, забезпечити місце відпочинку. Базовою функцією є надання нічліжних місць туристам. Притулки туристичні можуть надавати гастрономічні послуги, мати пункт туристичної інформації чи рятівних служб.

Мисливський будинок — об'єкт, розташований у межах мисливського господарства, призначений для тимчасового проживання чи відпочинку. Може мати нічліжні місця та мінімальні вигоди для приготування їжі.

Лісничий будинок — це будівля, що є місцем проживання лісничого і осередком лісничого господарства, в межах якого знаходиться. Об'єкт забезпечує постійне проживання з усіма необхідними вигодами на базовому рівні.

Пастуший будинок — об'єкт, розташований поза межами населених пунктів, що виникає при скотарських пасовиськах, призначений для тимчасового та сезонного проживання пастухів. Може забезпечити довготривале проживання. Передбачаються нічліжні місця, мінімальні вигоди для приготування їжі.

Астрономічна обсерваторія — об'єкт, призначений для проведення астрономічних спостережень та обробки їх результатів. Такі споруди оснащені відповідною технікою та лабораторіями. Вони мають забезпечити тимчасове проживання з усіма необхідними вигодами та належні умови праці, що відповідають науковій установі. З уваги на широкий спектр функцій таких об'єктів, вони найчастіше складаються з групи споруд.

Метеорологічна обсерваторія — об'єкт, головним призначенням якого є проведення спостережень за погодою. Усі такі установи складаються з метеомайданчика та окремого замкненого приміщення для ряду обладнання. Такі об'єкти повинні забезпечувати тимчасове проживання та відповідні умови для обробки результатів метеорологічних спостережень.

Лижна станція — об'єкт рекреаційного призначення, що може забезпечувати тимчасове проживання з усіма вигодами чи відпочинок; розташований при лижних трасах. На станціях часто надаються гастрономічні послуги, діють пункти оренди спорядження. Може розташовуватись як у межах населених пунктів, так і поза ними.

У гірській місцевості зустрічаються і такі комплекси, як пансіони чи готелі, і в окремих

випадках ми на них будемо посилались, оскільки вони наближені за рядом характеристик до наших об'єктів дослідження. Та для даного дослідження їх вивчення не несе великої цінності: найчастіше такі будівлі знаходились у межах населених пунктів і були їх структурними одиницями.

У перелік внесений ряд будівель господарського значення різного профілю, які так чи інакше використовувались для тимчасового проживання в умовах високогір'я. Незважаючи на первинне призначення, найчастіше на їх базі в подальшому розвивались об'єкти туристичного значення. У схожих випадках до конкретної будівлі першочергово має застосовуватись означення відносно функції, яку вона виконувала найтриваліший час.

Спираючись на існуючі дослідження та власний аналіз характеристик високогірних комплексів у контексті їх історичного розвитку, ми виділили базові підходи до створення їх конструкцій. Відповідно, спираючись на застосовані при їх будівництві матеріали поділяємо поліфункціональні комплекси високогір'я на наступні типи:

- 1) дерев'яні;
- 2) дерев'яні з кам'яним підмурівком;
- 3) кам'яні;
- 4) комбінований тип з добудовами.

Тут як базові конструктивні матеріали розуміємо ті, що застосовані для спорудження несучих стін або формують фундамент споруди. Не беремо до уваги матеріали, використані для перекриття, оскільки в практично усіх випадках воно було дерев'яним.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Для детального вивчення поліфункціональних комплексів високогір'я, розглянуто їх як відокремлене цілісне явище в архітектурі. У дослідженні ми висвітлили й проаналізували розвиток підходів до проблематики типології високогірної архітектури в Центрально-Східній Європі кінця XIX — першої половини XX ст. До уваги ми взяли як дослідження тогочасних архітекторів та науковців, так і праці в цьому напрямку, виконані протягом останніх десятиліть, що дозволило оцінити розвиток ходу думки з приводу виділення окремих груп таких комплексів та способу висвітлення їх характеристик. Оскільки жодне з проаналізованих досліджень достатньо не охоплювало взятий нами перелік об'єктів, робимо висновок, що на належному науковому рівні не був виділений ряд родових ознак, за якими можна було би провести їх типологію.

Провівши аналіз морфологічних ознак, ми висвітлили власний варіант типології поліфункціональних комплексів високогір'я. Перспективність конкретної роботи складає наявність великої кількості ще неопрацьованих архівних першоджерел початку XX ст., пов'язаних із об'єктами нашого дослідження, що у майбутньому можуть закласти основу для розширення даної типології. Результати проведеного аналізу уможливають систематичне вивчення об'єктів у даному та майбутніх дослідженнях. Вони можуть стати ва-

гомим елементом історії дизайну та проектування поліфункціональних комплексів високогір'я та історії архітектури в цілому.

Література:

1. Карашецький Я. З. Архітектура гірських туристичних притулків / Я. З. Карашецький // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Архітектура. — Львів : Видавництво Львівської політехніки. — 2012. — № 728. — С. 66–70.
2. Карашецький Я. З. Формування будівель гірських туристичних притулків / Я. З. Карашецький, Ю. А. Рочняк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура. — Львів : Видавництво Львівської політехніки. — 2010. — № 674. — С. 72–79.
3. Рекреаційний потенціал Прикарпаття : історія, сучасний стан, перспективи. Вип. 2 : матеріали наук.-практ. конф. «Стан розвитку екскурсійного обслуговування та проблеми управління рекреаційним комплексом Прикарпаття» / [Голова редкол. В. Кляпчук]. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. — 244 с.
4. 50 konkurs SARP na typy schronisk górskich i kajakowych // Architektóra i budownictwo. — 1935. — № 10. — S. 308–317.
5. Bogdziewicz R. Schroniska górskie od Beskidu Śląskiego do Czarnohory w latach 1874–1945 / Ryszard Bogdziewicz. — Lublin : Wydawnictwo Akademickie WSSP, 2012. — 344 s.
6. Konieczniak Ja. Encyklopedia schronisk tatrzańskich / Janusz Konieczniak. — Kraków : Oficyna Wydawnicza “Wierchy” Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, 2010. — 496 s.
7. Konkurs na gmach obserwatorium astronomiczno-meteorologiczne im. Marszałka Piłsudskiego w Czarnohorze // Architektóra i budownictwo. — 1935. — № 12. — S. 388–393.
8. Radwańska-Paryska Z. Wielka encyklopedia tatrzańska / Z. Radwańska-Paryska, W. Paryski. — Poronin : Wyd. Górskie, 2004. — 391 s.
9. Weker W. O schroniskah górskich / W. Weker // Architektóra i budownictwo. — 1935. — № 10. — S. 301–307.

References:

1. Karashets'kyi Ya. Z. Arkhitektura hirs'kykh turystychnykh prytulkiv [Architecture of mountainous tourist shelters] Visnyk Nats. un-tu “L'vivs'ka politekhnika”. Arkhitektura. Lviv : Yydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky. 2012, no. 728, pp. 66–70.
2. Karashets'kyi Ya. Z., Rochnyak Yu. A. Formuvannya budivel' hirs'kykh turystychnykh prytulkiv [Formation of buildings of mountain tourist shelters] Visnyk Natsional'noho universytetu “L'vivs'ka politekhnika”. Arkhitektura. Lviv : Yydavnytstvo L'vivs'koyi politekhniky. 2010, no. 674, pp. 72–79.
3. Rekreatsinyy potentsial Prykarpattya: istoriya, suchasnyy stan, perspektivy. Vol. 2 : Materialy naukovykh-praktychnoyi konferentsiyi “Stan rozvytku ekskursiynoho obsluhovuvannya ta problemy upravlinnya rekreatsinyym kompleksom Prykarpattya”. Chairman of the Editorial Board V. Klapchuk. [Recreational potential of Carpathians: history, current status, prospects]. Ivano-Frankivsk : Publ. “Foliant”, 2010, 244 p.
4. 50 konkurs SARP na typy schronisk górskich i kajakowych. Architektóra i budownictwo. 1935, no. 10, pp. 308–317.
5. Bogdziewicz Ryszard. Schroniska górskie od Beskidu Śląskiego do Czarnohory w latach 1874–1945. Lublin : Wydawnictwo Akademickie WSSP, 2012, 344 p.
6. Konieczniak Janusz. Encyklopedia schronisk tatrzańskich. Kraków : Oficyna Wydawnicza “Wierchy” Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, 2010, 496 p.
7. Konkurs na gmach obserwatorium astronomiczno-meteorologiczne im. Marszałka Piłsudskiego w Czarnohorze. Architektóra i budownictwo. 1935, no. 12, pp. 388–393.
8. Radwańska-Paryska Z., Paryski W. Wielka encyklopedia tatrzańska. Poronin : Wyd. Górskie, 2004, 391 p.
9. Weker W. O schroniskah górskich. Architektóra i budownictwo, 1935, no. 10, pp. 301–307.

Рецензент статті: Левкович Н. Я.,
кандидат архітектури, доцент,
Львівська національна академія мистецтв
Стаття надійшла до редакції 13.06.2016